

PLESZNIVY EDIT

A PSZICHIÁTRIAI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYE

Az európai civilizáció válsága idején a hagyományos, klasszikus képi tradíciók már nem bizonyultak elegendőnek a kor dekadens életérzéseinek megfogalmazására, a szorongás, az elmagányosodás élménye új vizuális kifejezési formákat követelt. A századforduló képzőművészei a primitív népek művészete, a népművészet formakincse, a gyermekrajzok világa és az elmebetegek bizarr látomásai felé fordultak. Az ezekben felbukkanó érintetlen, tiszta formanyelv és szemléletbeli azonosság ihletően hatott a progresszív alkotók műveire.

A művészek újíto törekvései találkoztak és összezsengtek a korszak elmekórtanának tudományos kutatásaival is. A pszichiátria ekkor kezdett el kiemelten foglalkozni a primitív népek lélektanával, a gyermeklélektanával, az álom törvényszerűségeivel és az elmebetegek képi megnyilvánulásaival is.

A terápiás lehetőségeket tágító, a pszichotikusok árnyaltabb diagnózisát segítő képi világ kutatása már a múlt századtól számos kollekció kialakulását eredményezte. A kórházi gyűjtemények között a legnagyobb hatású a heidelbergi klinika XX. sz. elején szerveződött anyaga volt. A művek tudományos feldolgozása *Hans Prinzhorn* elmeorvos nevéhez kapcsolódott, aki 1922-ben megjelent „Bildnerei der Geisteskranken” c. könyvében publikálta a képeket. A heidelbergi gyűjtemény mintájára Európa-szerte alakultak hasonló jellegű válogatások. Ezek sorába tartozik a keletkezéstörténetében a század első évtizedeire visszanyúló, *Reuter Camillo* nevéhez kapcsolódó pécsi elmeklinikai gyűjtemény és a lipótmezei kórház anyaga is.

Lipótmezőn az 1920-as években *Selig Árpád* másodorvos kezdte el gyűjteni a betegek alkotásait. 1926-ban, amikor az Angyalföldi Elme- és Ideggyógyintézet főorvosi, majd igazgatói kinevezését megkapta, ezeket a műveket is magával vitte. Angyalföldön *Epstein László* és *Naményi Lajos* korábbi gyűjtésével egyesítve gyarapította tovább a válogatást. Később beolvasztotta a kollekcióba a távozása után Lipóton *Fabinyi Rudolf* és *Nyíró Gyula* által folytatott gyűjtőmunka eredményeit és a vidéki társintézmények — gyöngyösi, gyulai, szombathelyi — elmeosztályainak anyagát is. A minőségben és mennyiségben is jelentőssé terebélyesedő tárgyi emlékeket 1928-ban az angyalföldi igazgatósági épület 3 szobás lakásában helyezték el.

Selig példaképe és elődje a gyűjtésben *Hans Prinzhorn* és *Reuter Camillo* volt. Az anyag tudományos feldolgozására azonban betegsége miatt már nem tudott sort keríteni. Halála után Angyalföldön *Zsákó István* és *Jó János* gondozta, bővítette tovább a gyűjteményt és rendezte meg 1930-ban, hazánkban először és egyedülálló módon az állandó kiállítást. A rendezés körülményeire *Jó János* így emlékezett: „Az egész berendezés az intézeti ellátmányból megtakarított alamizsna segítségével házilag készült el, mert az átrendezés és

bővítés céljaira szükséges felszereléshez semmiféle pénz rendelkezésre nem állott...“ Az egészségügy ma is mostoha állapotáról tanúskodik, hogy e sorokat a Pszichiátriai Múzeum állandó kiállításának 1988-as rendezéséről is leírhattuk volna.

A Magyar Elmeorvosok Egyesülete 1930. évi ülésén az angyalföldi gyűjteménynek a „Selig Múzeum“ nevet adományozta, a névadással is tisztelegve az alapító úttörő munkássága előtt. Az ünnepélyes megnyitóra 1931. május 31-én került sor, 1932-ben pedig a Selig Múzeum bekerült a múzeumok hivatalos névsorába is. Az akkori gyűjtemény hat egység köré csoportosult: 1. képzőművészeti alkotások, képek, rajzok, kézimunkák, 2. támadó és öngyilkos eszközök, 3. grafológiai gyűjtemény, 4. örökléskutatás, 5. családi ápolás, 6. elmeügy története.

1940-ben Zsakó Istvánt kinevezték a Lipótmezőre igazgatónak és vele a múzeumi anyag ismét visszakerült az intézetbe, oda, ahonnan annak idején a gyűjtés elindult. A történelem viharai azonban ezt a jelentős értékű együttest sem kímélték. A válogatás a II. világháború folyamán és később is sokat hányódott. A háború alatt a betegek és az orvosi eszközök óvása volt az elsődleges. Ez a magyarázata annak, hogy a Selig Múzeum kép- és dokumentum-gyűjteménye erősen megcsappant, a mai kollekcióban már csak az eredeti anyag töredéke, kb. egyharmada maradt meg. A legfájdalmasabb veszteség *Nemes Lampérth József* három grafikája. A festőt 1922-ben Lipótmezőn kezelték, az angyalföldi múzeum katalógusában még négy tusrajza szerepel: „Dr. Selig Árpád mellképe“, „Onarckép“, „Szóegyveleg“, „Női akt“. Napjainkban sajnos már csak ez a legutóbbi rajz képviseli a művészt a gyűjteményben. Szájhagyományok szerint az itt ápolt *Gulácsy Lajosnak* is több művét őrizték, erre vonatkozó írásos dokumentumra azonban nem akadunk. *Madách Borbála*, *Vörösmarthy Erzsébet* és *Vaclav Nizsinszkij* itt őrzött beteglapjai mellett megtalálható *Nemes Lampérth József* kór-rajza is, sajnos *Gulácsyénak* ugyancsak nyoma veszett.

1945-ben a lipóti kórházat hadi célokra kiürítik, a múzeumot is kiköltöztetik a tatabányai Eszterházy-kastélyba és a Svábhegyi Nagyszállóba. A visszaköltözés után nincs gazdája az értékes gyűjteménynek, a tárgyak csak 1952-ben véletlenül kerülnek elő, megrongálódva, porosan egy padlásfeljáróból. Ettől kezdve az 1980-as évek elejéig *Fekete János* orvos személyében lelkes és gondos kezelője akadt a gyűjteménynek. Halála után azonban ismét méltatlan körülmények közé került az anyag. Egy része a padláson, egy része pedig a kazánház melletti forró helyiségben hányódott, a képeket a megsemmisülés fenyegette. Az intézmény jelenlegi főigazgatója, *Dr. Veér András* kinevezése után legelső feladatai között vállalta ennek a jelentős együttesnek a megmentését, lehetőséget teremtve az anyag szakmai, muzeológiai feldolgozására és igazi múzeumi körülmények közötti elhelyezésére. 1988. dec. 9-én a „Lipót“ fennállásának 120. évfordulójához kapcsolódva megnyílt a múzeum állandó kiállítása. A gyűjtemény jelentős muzeális értékeinek elismeréseként a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum 1990. július 16-án védetté nyilvánította az anyagot. 1992-ben az Eötvös Alapítvány, a Népjóléti Minisztérium és a Posta Bank támogatásával készült a Pszichiátriai Képtár-Múzeum angol-magyar nyelvű katalógusa is.

A 130 festményt és grafikát felölelő állandó kiállítás csak egy része a gyűjteménynek, mely napjainkban is folyamatosan gyarapszik ajándékozással, vásárlással és a terápiás foglalkozásokon készült jelesebb alkotásokkal. A tárlaton külön egységet képeznek az elme-gyógyintézeti életet bemutató művek, a betegek egymásról és önmagukról készített arcképei és időrendben haladva a témák, azonos ábrázolási típusok szerint csoportosított festmények, grafikák.

A gyűjtemény alkotóinak többsége nem hivatásos művész. A képek kiválasztásakor azonban évtizedekre visszamenően mindig kiemelt szempont volt az esztétikai értékek figyelembevétele is. A kórházi tartózkodást megrövidítő gyógyszeres kezelések elterjedése előtt sokszor évtizedekre, sőt életfogytiglan tartó bezártságra voltak kárhoztatva a betegek. Paradox módon sokakból éppen ez a bezártság, de gyakran maga a betegség váltotta ki az alkotási készséget. A megélt hitelessége révén lenyűgöző erejű képek sorával találkozhatunk. Természetesen a gyűjtemény helyet adott az itt ápolt képzőművészek alkotásainak is. *Nemes Lampérth* és *Zórád Géza* festőművészek mellett meg kell emlékeznünk *Pál István* és *Bártfay József Árpád* nevére is. E két utóbbi alkotó képei kvalitásuk és érzékeny látásmódjuk alapján kiemelkednek a dilettáns betegrajzok közül, és a hazai művészettörténetben is érdeklődésre tarthatnak számot.

A kollekció magját képező festészeti és grafikai anyag mellett dokumentumok, írások, levelek, betegek készítette bútorok, dísz tárgyak és régi orvosi műszerek gazdagítják a bemutatót. Többek között az épület 1860-as eredeti tervrajza, az 1919-es május 1.-i proletár

estély plakátja, Szála Ferenc elmeállapotát vizsgáló, 1939-ben kelt m.kir. törvényszéki elmeorvosi szakvélemény, Báthori Erzsébet perének jegyzőkönyve, a „Matuska-ügy” sajtóvisszhangja és Dr. Havas Gyula összeállítása az ókortól a 40-es évekig azokról a képzőművészekről, akik elmebetegségben szenvedtek.

Az intézet történeti múltját idézik a múlt századi óbudai címeres téglák, a fehér mázas kandalló, az 1921-ben *Jurisics Márton* öntötte ércharang és a volt református egyházi felszerelés két ezüstitárgya is. Az állandó kiállítás írásos és tárgyi dokumentumai, a kórházról fennmaradt régi fotóalbumok egy már letűnt világról tanúskodnak. Egy olyan világról, ahol a betegek otthonos körtermekben gyógyultak, jól felszerelt műhelyekben dolgozhattak: bútorokat faragtak, varrtak, fontak, könyvet kötöttek, kertészkedtek és újságot szerkesztettek. Alakították, szépítették környezetüket, folytatták a mindennapi munkát a külvilágtól elzártan, emberi körülmények között élve tovább a Sárga Ház falai között is.

Az orvos-, kultúr- és művészettörténeti értéken túl a Pszichiátriai Múzeum érdeme, hogy megőrizte és megőrzi a képzőművészeti gyűjteményekből esetleg a betegségük miatt kiszorult alkotók műveit is és így lehetőséget teremt arra, hogy komoly festői kvalitásokra, elfeledett vagy soha nem ismert életművekre bukkanjunk, melyek ma már gyakran csak az itt található képek alapján rekonstruálhatók.